Sociale mobiliteit van opgeleide ervarings-deskundigen in de armoede en sociale uitsluiting

Masterproef voorgelegd met het oog
op het behalen van de graad van Master
in de Sociologie

Pieter Nijs

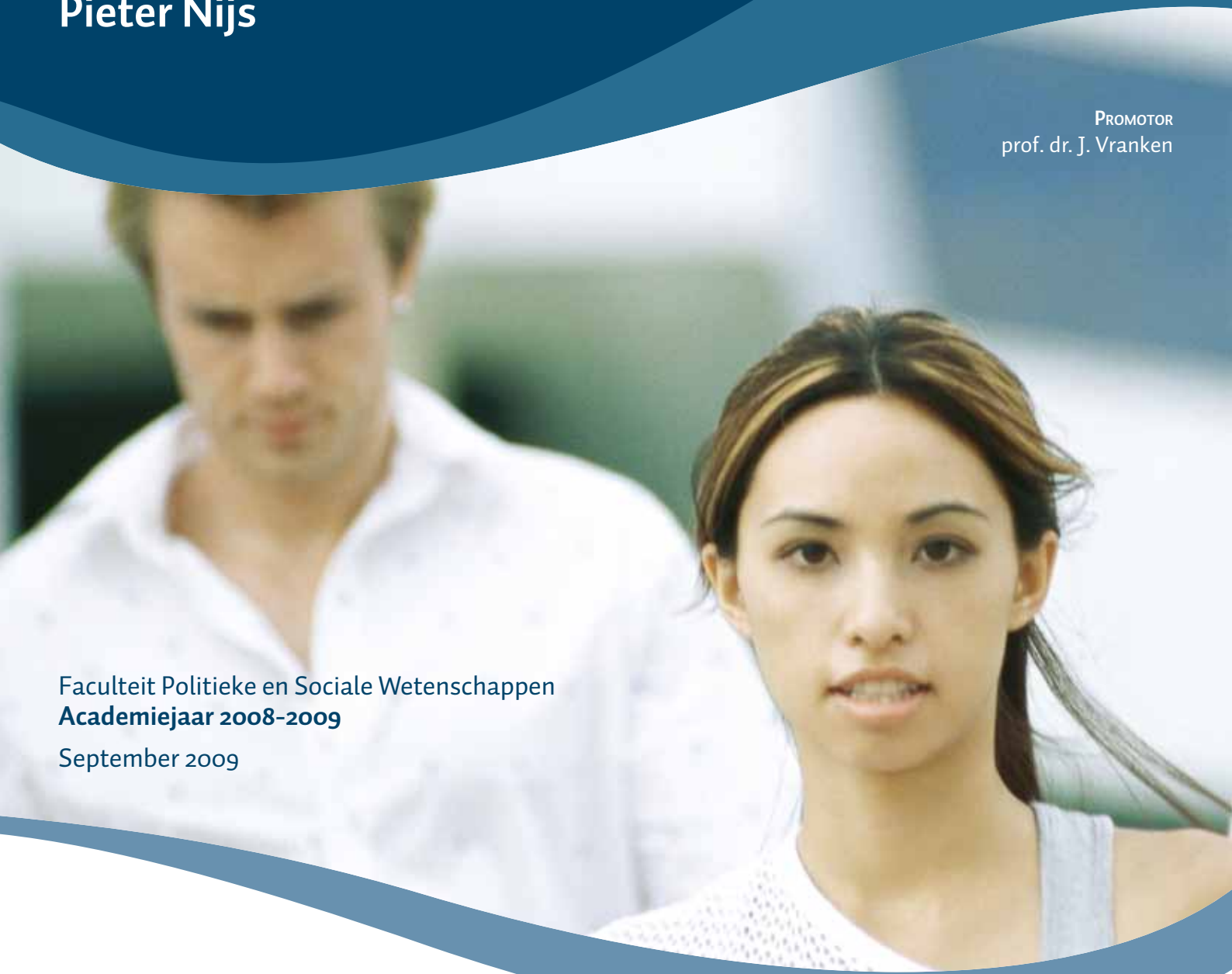

Promotor
prof. dr. J. Vranken

Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen
Academiejaar 2008-2009
September 2009

WETENSCHAPSwinkel Antwerpen

Universiteit Antwerpen

Universiteit Antwerpen

Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen

Academiejaar 2008 - 2009

Masterproef sociologie

‘SOCIALE MOBILITEIT VAN OPGELEIDE ERVARINGSDESKUNDIGEN IN DE ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING’

Pieter Nijs (20040853 SOC)

Promotor: Jan Vranken

Universiteit Antwerpen

Abstract & sleutelwoorden

Ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting spelen een belangrijke rol in de armoedebestrijding. Het gaat om mensen die in de armoede zijn opgegroeid en die via een vormingsprogramma posities bekleden van ‘bemiddelaars’ tussen de mensen in armoede en hun verenigingen aan de ene kant en administraties en organisaties aan de andere. Door die vorming en door hun job ontstijgen ze natuurlijk uit hun milieu van oorsprong. Hier bekijken we dit sociale mobiliteitsproces en de gevolgen ervan. De theoretische ondersteuning komt uit twee bronnen. De eerste is Nan Lins theorie van sociaal kapitaal, vervat in sociale netwerken. De zogenaamde instrumentele en expressieve dimensie hiervan, beschouwen we als de bouwstenen voor sociale mobiliteit. In de tweede plaats gebruiken we Jan Vrankens theorie van sociale cohesie om de mate waarin ervaringsdeskundigen aansluiting vinden bij de middenklasse te analyseren. Belangrijke elementen hierin zijn de sociale banden, een culturele component en een gevoel van toebehoren. Antwoorden op onze vragen worden gevonden in interviews afgenomen aan de hand van een semi-gestructureerde topiclijst. De resultaten wijzen in de richting van een stijging op de sociale ladder. Instrumenteel en expressief is hier voldoende steun voor. Hetzelfde geldt voor de mate van aansluiting, ook dit proces lijkt te slagen. Er zijn echter beperkingen. Deze springen het meest in het oog op de instrumentele dimensie van sociale mobiliteit en de culturele component van sociale cohesie.

Ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting, sociale mobiliteit, instrumenteel, expressief, sociaal netwerk, cultuur, gevoel van toebehoren

I Introductie

Ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting zijn nog niet zo bekend. Onterecht want het is een succesvolle onderneming gericht op armoedebestrijding. Zij vormen de 'missing link', de ontbrekende schakel, tussen hulpvrager en –aanbieder. Zij zien en begrijpen de problemen van de eerste veel beter omdat ze zelf soortgelijke ervaringen hebben en kunnen deze dan vertalen naar de tweede toe. Communicatie in de andere richting verbeteren ze ook dankzij meer ervaring met het jargon van hulpverleners. Het beeld van armen gehanteerd door hulpverleners, dat mogelijk aangetast is door stereotypes, aangepast aan de realiteit door het contact met de ervaringsdeskundigen. Deze manier van werken heeft voordelen op verschillende niveaus. Ten eerste worden ervaringsdeskundigen op individueel niveau er beter van. Ten tweede wordt op het niveau van de organisatie het hulpaanbod beter afgesteld op de vraag. Ten derde geeft het inschakelen van ervaringsdeskundigen een belangrijk signaal. Ervaringsdeskundigen zijn positieve rolmodellen voor kansarmen en tonen aan dat armoede niet langer geplaatst wordt binnen een reactief ziektemodel. De schuld ligt wordt niet langer bij de arme zelf geplaatst, maar wordt gezocht in de wisselwerking tussen individu en samenleving.

Tevens is ervaringsdeskundige een vrij recent concept. Dit heeft tot gevolg dat het onderzoek naar deze specifieke groep nog vrij bescheiden is. Sociale mobiliteit is wel al grondig onderzocht en heeft een brede basis waarop we kunnen voortbouwen in dit onderzoek naar de ervaringsdeskundigen. Want hun bijzondere situatie leidt ertoe dat een sociaal mobiliteitsproces er iets anders kan uitzien dan bij kansarmen en niet dezelfde gevolgen heeft. Een voorwaarde om kansarmoede te ontsnappen is breken met het sociale milieu van herkomst. Ervaringsdeskundigen blijven echter, minstens op professionele voet, contact hebben met kansarmen. Dit voorbeeld toont duidelijk aan dat de sociale mobiliteitsprocessen van ervaringsdeskundigen en andere kansarmen niet gelijklopen.

Dit is dan ook de probleemstelling van dit onderzoek:

Hoe sociaal mobiel zijn ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting?

Het antwoord wordt gegeven in verschillende stappen. Eerst bekijken we het concept van ervaringsdeskundigen van dichterbij. Daarna doen we hetzelfde voor sociale mobiliteit, hier opgedeeld in twee aspecten. Als eerste komen de bouwstenen voor sociale mobiliteit aan bod, namelijk de instrumentele en expressieve dimensie. Ten tweede is er de mate van aansluiting met een hogere sociale laag. Vervolgens wordt de gevolgde onderzoeksmethode verklaard en verdedigd. De analyse van de interviews vormt de hoofdmoot van het werk. Hier trachten we antwoorden te formuleren op de onderzoeksvragen. De respondenten komen hierbij vaak zelf aan het woord. In de discussie en aanbevelingen worden de onderzoeksresultaten kort samengevat en worden er enkele suggesties gedaan voor verder onderzoek en voor het beleid.

II Ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting; wie, wat en hoe?

Het prille begin van de methodiek

'Het kan zowel gaan om ervaringen die aangenaam zijn als om erg onaangename of pijnlijke ervaringen: verzamelen, zeilen, reizen, verkopen, een team managen, zieken thuis verzorgen, maar ook: als kansarme opgegroeid zijn, leven als dakloze, aan drugs verslaafd zijn, hooligan zijn, ouder zijn met een sociaal gehandicapt kind, mindervalide zijn, langdurig werkloos zijn, opgroeien als woonwagenbewoner, … Op alle maatschappelijke terreinen hebben mensen ervaringen en kunnen ze – op dat specifieke terrein - ervaringsdeskundige worden' (Gastmans in Van Regenmortel, Demeyer & Vandenbempt, 1999).

Het concept 'ervaringsdeskundige' kan met andere woorden zowat in elke setting toegepast worden. Het is een al lang ingeburgerd begrip binnen de drughulpverlening maar duikt ook op in sectors als jeugdhulp, geestelijke gezondheidszorg of binnen informele sferen wanneer bijvoorbeeld moeders elkaar helpen bij de opvoeding. Deze voorbeelden vertellen ons dat ervaringsdeskundigheid vaak in het teken van preventie of kwaliteitszorg staat (Van Regenmortel, Demeyer & Vandenbempt, 1999).

Betreffende armoedebestrijding is 1988 een belangrijk jaartal voor de totstandkoming van de functie van ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting. Dan wordt namelijk vzw De Cirkel opgericht. Hier wordt voor eerst gekozen om armen als collega's mee in te schakelen in de armoedebestrijding. Het concept van ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting start hier aan een lange weg. In 1993 springt Kind & gezin als eerste grote organisatie mee op de trein, ook zij kiezen ervoor om ervaringsdeskundigen in te schakelen in de begeleiding van gezinnen (vzw De Link, 2005).

Beleidsvoerders nemen in deze periode ook initiatief. De regeringsverklaring van Dehaene II, in 1992, vraagt om een Algemeen Verslag over de Armoede op te stellen. Dit is gerealiseerd in 1994 en vloeide voort uit een samenwerking tussen Verenigingen waar armen het woord nemen; vertegenwoordigers van de Vereniging van Belgische Steden en Gemeente - concreet betekent dit maatschappelijk werkers van de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn - en vertegenwoordigers van andere diensten en instellingen. Mensen in armoede krijgen hiermee dus voor het eerst een stem in het debat over armoede. Zij vragen niet om een speciale behandeling, maar om het aanpakken van structurele uitsluitingsmechanismen. Dit document vormt de fundering waarop de verdere uitwerking van het concept ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting gebouwd is (Van Hootegem, 2001 & vzw De Link, 2005).

Ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting staan centraal in een poging om de hulp aan armen te verbeteren. Het is niet altijd even gemakkelijk voor hulpverleners om echt voeling te krijgen met de leefwereld van mensen in armoede. Zij komen veelal uit de middenklasse, van waaruit het zeer moeilijk is om te weten wat arm en uitgesloten zijn echt betekent. De theorie kan de ervaring nooit voldoende verwoorden. Net door de onbekendheid met de leef- en denkwereld van armen bestaat de mogelijkheid dat hulpverleners, onbewust of niet, de hulpvragers vanuit een onaangepaste invalshoek benaderen. Omgekeerd doet zich een parallel fenomeen voor. Armen kunnen zich moeilijk of niet inleven in de leefwereld van de hulpverlener. Dit wederzijds onbegrip en onbekendheid met elkaars wereld leiden al te vaak tot misverstanden. Hulpvraag en hulpaanbod zijn niet op elkaar afgestemd (Couvreur, 2007; Dierckx, 2001; Driessens, 2003; Van Regenmortel, Vandenbempt & Demeyer, 2004 & Walschap, 2001).

Deze situatie illustreert uitstekend dat er een ‘missing link’ was bij de hulpverlening aan armen. Het ontbreken van deze cruciale schakel in de keten leidt er al te vaak toe dat de hulpverlening zijn doel niet bereikt. De hulpverlener vertrekt van evidenties die de hulpvrager misschien niet kent waardoor er een spraakverwarring ontstaat die kan leiden tot de negatieve stereotypering (Couvreur, 2007; Van Regenmortel, Vandenbempt & Demeyer, 2004; Walschap, 2001).

Vzw de Cirkel was de eerste die deze problematiek aan de oppervlakte bracht. Om deze kloof tussen de hulpverleners en hulpvragers op te vullen, was het uiterst belangrijk om armen zelf een stem te geven in het armoedediscours en ze betrekken bij hulpverlening en armoedebestrijding. De twee basisprincipes zijn daarom de participatie van de kansarme op alle niveaus van de werking en een integrale aanpak van de problematiek. (Dierckx, 2001; Van Regenmortel, Demeyer & Vandenbempt, 1999; Van Regenmortel, Vandenbempt & Demeyer, 2004; Walschap, 2001).

In eerste instantie werkten deze mensen in tandem, één opgeleide en één ervaringsdeskundige. Het onvermogen om de realiteit van armoede juist te verwoorden van de opgeleide deskundige werd opgevangen door de ervaringsdeskundige. Op zijn beurt ving de opgeleide deskundige de ervaringsdeskundige op die het niet gewoon was om zich in de wereld van hulpverleners te begeven. De deskundigheid van armen groeide op een organische manier steeds verder, er was nog geen sprake van een officiële opleiding op dit moment. Door het in tandem werken en de contacten binnen Verenigingen waar armen het woord nemen verruimde hun blik op het armoedefenomeen. Dit actief bezig zijn met armoede leidde ook tot een lang verwerkingsproces van de persoonlijke geschiedenis. Op deze manier ontwikkelden zich de eerste echte ervaringsdeskundige (Walschap, 2001).

Andere hulporganisaties springen op de trein en het idee groeit om deze langzame manier om ervaringsdeskundigen op te leiden meer gestructureerd en systematisch aan te pakken zodat men sneller en meer mensen kon bereiken. Met deze doestelling wordt in 1999 vzw De Link opgericht (Van Regenmortel, Vandenbempt & Demeyer, 2004; Walschap, 2001).

De opleiding ervaringsdeskundige

1 februari 2003 is een sleutelmoment in de nog korte geschiedenis van ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting. Op deze dag studeren namelijk de eerste cursisten af (Van Regenmortel, Vandenbempt & Demeyer, 2004). Sinds het schooljaar 2008-2009 steekt deze opleiding in een nieuw jasje, maar desondanks blijven de grote lijnen dezelfde. De opleiding beslaat vier jaar, waarvan één jaar voortraject en vervolgens drie jaar beroepsopleiding ervaringsdeskundige. Na een succesvolle afronding van de opleiding bezit men een getuigschrift gelijkwaardig aan een diploma hoger secundair onderwijs (Demeyer, Rea & Devleeshouwer, 2008).

Het eerste jaar is misschien wel het meest cruciale van de hele opleiding. In dit schooljaar staat het 'ontschuldigen' centraal. Niet alleen van het slachtoffer, maar ook van anderen, organisaties en de samenleving in het algemeen. Het 'wij – zij-perspectief' moet overstegen worden. Zonder deze stap kan er nog niet eens gedacht worden aan een proces van empowerment, een concept dat verderop aan bod komt. De verwerking van de eigen ervaringen en het eigen verleden is noodzakelijk, want deze zijn de voornaamste werkinstrumenten van de ervaringsdeskundigen; vanuit hun eigen ervaringen duiden zij die van anderen in armoede. Zij moeten er dan uiteraard afstand van kunnen nemen. Tevens is het van belang dat zij leren om de eigen situatie te koppelen aan de maatschappelijke context. De ervaringsdeskundigen moeten zich met andere woorden de interactieve kijk, die behoort tot het empowermentproces, eigen maken (Demeyer, Rea & Devleeshouwer, 2008; Spiesschaert, 2005; Van Regenmortel, Demeyer & Vandenbempt, 1999; Van Regenmortel, Vandenbempt & Demeyer, 2004).

Eenmaal dit proces doorlopen, is men klaar voor de verdere opleiding. Zonder dit eerste jaar zouden de meeste kandidaten niet sterk of niet gemotiveerd genoeg zijn om de gehele opleiding succesvol af te ronden. De basiscompetenties die men in de resterende jaren moet verwerven zijn gebaseerd op een beroepscompetentieprofiel opgesteld door de SERV. Deze competenties zijn (Demeyer, Rea & Devleeshouwer, 2008):

– in dialoog gaan over de missing link;
– signaleren;
– gelijkwaardige relatie met de kansarme cliënt opbouwen;

– het groeiproces van kansarme cliënten ondersteunen;
– hulpbronnen ontsluiten;
– functioneren binnen de organisatie;
– eigen (ervarings-)deskundigheid opbouwen;
– meewerken aan welzijn op het werk.

Eenmaal dit succesvol beëindigd is, bevindt men zich op het vierde functionele niveau van de ervaringsdeskundigheid in de armoede die Van Regenmortel et al (1999) onderscheiden. Men heeft zijn eigen armoede verwerkt en kan er afstand tot nemen. Dit stelt de kandidaat in staat om grondige analyses te vormen en de armoederealiteit te vertolken met de nodige betrokkenheid maar ook met voldoende afstand.

Empowerment

Een cruciaal concept binnen hulpverlening is 'empowerment'. De oorsprong ervan is te vinden in de sociale bewegingen, zoals de burgerrechten-, de feministische beweging of zelfhulpgroepen, uit de Verenigde Staten in de jaren 1960 en 1970. Hoewel Barbara Solomon in haar boek 'Black Empowerment' de term een eerste keer gebruikt heeft, wordt Paulo Freire algemeen beschouwd als de eigenlijke peetvader van empowerment (Van Regenmortel, Demeyer & Vandenbempt, 1999; Van Regenmortel & Fret, 1999).

Empowerment is dus een vrij recent paradigma met een radicale heroriëntatie betreffende de oplossingen voor sociale vraagstukken. Deze eigen kijk op sociale problemen en sociale interventies die daarin verandering willen brengen is een proactieve benadering. Sociale problemen komen voort uit een ongelijke verdeling van toegang tot bronnen. Dit betekent dat ze structureel van aard zijn en een bottom-up benadering nodig is voor een eventuele oplossing. Niet langer kan men uitgaan van het klassieke reactieve behandelings- of ziektemodel. Een positief en proactief concept biedt de oplossing (Van Regenmortel & Fret, 1999).

Deze proactieve benadering betekent concreet dat men zoekt naar de sterke kanten in plaats van risicofactoren. Men verlaat een 'blaming the victim' discours maar zoekt naar omgevingsfactoren om het falen te verklaren. Het individu in ere te laten, door te focussen op

zijn krachten, de waarde van zijn beleving en ervaringen niet in vraag te stellen, het respecteren van het tempo en de eigen keuzes van het individu respecteren; dat alles schept mogelijkheden om de situatie onder controle te krijgen. Deze benadering is met andere woorden gebaseerd op een fundamenteel geloof in de al aanwezige capaciteiten en hulpbronnen bij de arme zelf en zijn omgeving (Demeyer, Rea & Devleeshouwer, 2008; Driesen & Heyndrickx, 2005; Van Regenmortel, Demeyer & Vandenbempt, 1999; Van Regenmortel & Fret, 1999).

Empowerment stopt echter niet bij deze *proactieve* benadering, het biedt ook een *interactieve* kijk op het probleem. 'Blaming the victim' wordt overboord geworpen, net zoals 'blaming the system'. Noch het individu, noch de organisaties of de samenleving hebben enkel schuld. Het zijn daarentegen de interacties tussen deze beide die tot een negatieve spiraal kunnen leiden. Empowerment streeft dus naar een constructieve dialoog tussen slachtoffers en organisaties (Demeyer, Rea & Devleeshouwer, 2008).

Deze benadering en methodiek van ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting heeft voordelen op verschillende niveaus, op het niveau van het individu, het niveau van de organisatie en het niveau van de gemeenschap (Demeyer, Rea & Devleeshouwer, 2008; Van Regenmortel, Demeyer & Vandenbempt, 1999; Van Regenmortel & Fret, 1999; Van Regenmortel, Vandenbempt & Demeyer, 2004). In de eerste plaats zijn er uiteraard de individuen zelf. Er vindt een innerlijke groei plaats, ze hebben een positiever zelfbeeld en voelen zich sterker, zijn niet blind voor de structurele dimensie van armoede, hebben meer inzicht in eigen en andere hun gedrag en er worden meer keuze- en controlemogelijkheden verworven. Niet enkel de ervaringsdeskundige zelf heeft hier voordeel aan, ook de opgeleide deskundige met wie hij in tandem werkt, ondergaat een groeiproces en worden gestimuleerd in zelfevaluatie (Demeyer, Rea & Devleeshouwer, 2008; Van Regenmortel, Vandenbempt & Demeyer, 2004).

Op het niveau van de organisatie stijgt de kwaliteit van de hulpverlening en sluit het hulpaanbod beter aan om de hulpvraag. Ervaringsdeskundigen bezitten namelijk verscheidene voordelen, zoals een betere communicatie met de doelgroep waardoor er minder misverstanden ontstaan en hebben een drempelverlangend effect met ruimere toegangsmogelijkheden tot de hulpverlening als gevolg (Demeyer, Rea & Devleeshouwer, 2008; Van Regenmortel, Vandenbempt & Demeyer, 2004).

Ten derde heeft de inschakeling van ervaringsdeskundige in uiteenlopende contexten een belangrijke signaalfunctie. Er is een bredere sensibilisering voor de armoedeproblematiek. De ervaringsdeskundige is ook een positief voorbeeld voor anderen. Deze voordelen bieden mogelijkheden tot destigmatisering en emancipatie van de groep armen in onze samenleving (Demeyer, Rea & Devleeshouwer, 2008; Van Regenmortel, Vandenbempt & Demeyer, 2004).

Empowerment dicht niet enkel de kloof tussen hulpaanbod en hulpvraag, maar het is ook een middel tot participatie aan het beleid. De mogelijkheden tot een dialoog met de overheid zijn dan ook sterk gegroeid (Van Robaeys, Dierckx & Vranken, 2005). Empowerment beperkt zich dus niet tot enkelingen maar tracht de hele groep aan armen sociaal te integreren. Dit betekent dat kansarmen ook aan de samenleving moet bijdragen en bouwen. Deze twee begrippen zijn dus sterk verbonden met elkaar (Van Regenmortel, Demeyer & Vandenbempt, 1999).

III Sociale mobiliteit van ervaringsdeskundigen

Instrumentele & expressieve dimensie

Sociale netwerken spelen een cruciale rol in sociale mobiliteit. Het sociaal kapitaal dat erin vervat ligt, bestaat uit twee dimensies, een instrumentele en een expressieve. De instrumentele verwijst naar aspecten van een maatschappelijke positie; de expressieve naar aspecten van emotioneel welzijn. Deze twee dimensies van sociaal kapitaal spelen zijn de bouwstenen om sociaal mobiel te kunnen zijn. Deze theorie van expressieve en instrumentele aspecten van sociaal kapitaal is uitgewerkt door Lin (1999, 2005) en werd eerder succesvol toegepast in onderzoek naar de sociale mobiliteit van generatiearmen (Thys, De Raedemaecker & Vranken, 2004). Het biedt dan ook een uitstekend uitgangspunt in dit onderzoek naar de sociale mobiliteit van ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting.

Sociaal kapitaal is veelbesproken onderwerp in de sociale wetenschappen. Er bestaat veel interesse en hoop voor mogelijke praktische toepassingen. Verschillende theorieën en definities

creëren echter het gevaar voor spraakverwarring of zelfs een teloorgang van deze intellectuele onderneming (Lin, 1999).

De eerste notities van het concept kapitaal zijn afkomstig van Marx en lijken hard op de definitie van sociaal kapitaal in zijn meest simpele en duidelijke vorm. Marx formuleert kapitaal als een investering met verwachte winsten, de surpluswaarde gecreëerd in een productieproces, waarbij zowel de investering als de surpluswaarde kapitaal vormen (Marx & Engels, 1936). De definitie van sociaal kapitaal is een opnieuw een investering met verwachte winsten, geen investering in een productieproces, maar in sociale relaties. Deze definitie van sociaal kapitaal, in zijn meest simpele en duidelijke vorm, is consistent met definities van alle auteurs die hebben bijgedragen tot de intellectuele discussie en maakt onmiddellijk duidelijk dat sociaal kapitaal onlosmakelijk verbonden is met het sociale netwerk (Lin, 1999, 2005).

De verwachte winst bestaat uit vier aspecten. Ten eerste geven sociale banden met bepaalde strategische posities een voordeel bij de informatievergaring. In imperfecte markten is dit van cruciaal belang. Individuen worden geïnformeerd over mogelijkheden waarvan ze niet van op de hoogte waren. Omgekeerd kunnen organisaties de transactiekosten om geschikte kandidaten te vinden en aan te werven, beperken. Ten tweede wint men aan invloed door sociale banden aan te leggen. Sommige van deze banden kunnen invloed hebben op beslissingen betreffende de persoon in kwestie, bijvoorbeeld het krijgen van een job of promotie. Sociale banden verschillen van elkaar in hoeveel invloed en macht ze met zich meedragen afhankelijk van de positie die het contact bekleedt. Daarom verschaffen ze ten derde een individu ook een zekere sociaal prestige. Een sociaal netwerk kan een individu dus aantrekkelijk maken voor organisaties als het sociale banden met machtige personen, met andere woorden een sterk sociaal kapitaal, bevat. Ten vierde bevestigen en versterken sociale relaties de identiteit. Men wordt publiekelijk erkend als een lid van een sociale groep wat een belangrijke emotionele nood vervult (Lin, 1999). Deze vier elementen; informatievergaring, invloed, sociaal aanzien en identiteit; beïnvloeden de expressieve en instrumentele acties die een individu onderneemt (Lin, 1999; Lin, 2005).

Lin definieert sociaal kapitaal dan ook als volgt:

> *Investment in social relations by individuals through which they gain access to embedded resources to enhance expected returns of instrumental or expressive actions* (Lin, 1999).

Met instrumentele acties worden acties bedoeld die economische, politieke of sociale voordelen opleveren. De eerste twee zijn duidelijk: het betreft financieel gewin of een plaats in de hiërarchie van een collectief. Het laatste betreft een goede reputatie, opgebouwd door het publieke erkennen van een sociale schuld ten opzichte van een bepaald individu (Lin, 1999). Thys en Vranken beschrijven deze instrumentele acties als volgt:

> *Acties die te maken hebben met het nastreven van wat men nog het best een maatschappelijke positie zou kunnen noemen* (Thys & Vranken, 2001).

Expressieve acties hebben andere doelen op het oog: fysieke en mentale gezondheid en tevredenheid met het leven. Fysieke gezond zijn betekent fysiek kunnen functioneren en vrij zijn van ziektes of kwetsuren. Het kunnen omgaan met stress en een cognitief en emotioneel evenwicht vasthouden, zijn factoren van mentale gezondheid. Je goed in je vel voelen, optimisme ten opzichte van verschillende domeinen zoals familie, huwelijk, werk en gemeenschap geven een hoge tevredenheid met het leven aan (Lin, 1999).

Vaak versterken beide elementen elkaar. Economische, politieke of sociale status verschaft de middelen noodzakelijk om de fysieke en mentale gezondheid op peil te houden. Dit stelt het individu vervolgens in staat om met werk en hiermee gepaarde stress en verantwoordelijkheid om te gaan. De voldoening van elk element van sociaal kapitaal is met andere woorden afhankelijk van de mate waarin aan het andere wordt voldaan (Lin, 1999).

Deze noodzakelijke samenhang van instrumentele en expressieve acties blijkt ook in eerder genoemd onderzoek van Thys, De Raedemaecker en Vranken (2004). Zij onderscheiden enkel- en meervoudige gebeurtenissen. Deze eerste spelen zich af op de expressieve of de instrumentele dimensie van sociaal kapitaal. Meervoudige gebeurtenissen beïnvloeden beide dimensies. Slechts in dit tweede geval bestaat de mogelijkheid tot sociale mobiliteit. Enkelvoudige gebeurtenissen worden gekenmerkt door een compenserende of tegenwerkende kracht. Een negatieve gebeurtenis op de expressieve dimensie wordt gecompenseerd door een voldoende inkomen of een hoog onderwijsniveau. Een positieve gebeurtenis op de instrumenteel dimensie wordt

tegengewerkt door een tekort aan emotionele steun. De omgekeerde scenario's zijn evenzeer mogelijk. Enkel in het geval van meervoudige gebeurtenissen spreekt men van een breekpunt in het leven. Instrumentele en expressieve vooruitgang versterken elkaar dan, zoals Lin al voorspelde. Zonder deze onderlinge versterking wordt vooruitgang op één enkele dimensie al snel tenietgedaan. Sociale mobiliteit is tevens een proces dat beide kanten op kan bewegen. Indien het positieve gebeurtenissen betreft is men opwaarts sociaal mobiel, maar in het geval van negatieve gebeurtenissen gaat het logischerwijze de andere kant op (Thys, De Raedemaecker & Vranken, 2004).

De opleiding tot ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting herbergt beide aspecten van sociale mobiliteit. De opleiding in zijn geheel en het daaraan verbonden getuigschrift betekent objectief een instrumentele vooruitgang. Velen van de doelgroep hadden voorheen geen diploma of getuigschrift en weinig positieve ervaringen met het onderwijssysteem. Intelligentie en motivatie zijn in het geval van generatiearmen geen voldoende voorwaarde voor het behalen van een diploma. Ook een positieve sociale omgeving, bijvoorbeeld een goed contact met een leerkracht of een aangename gezinssituatie, zijn essentieel (Thys, De Raedemaecker & Vranken, 2004). Daarnaast wordt er in de opleiding tot ervaringsdeskundige veel plaats gelaten voor expressieve steun. Het eerste deel van de opleiding is hier volledig aan gewijd en is cruciaal om het de opleiding tot een positief einde te brengen. Een tweede bron voor de expressieve ondersteuning kan teruggevonden worden in het persoonlijke netwerk (Lin, 1999; Lin, 2005; Thys, De Raedemaecker & Vranken, 2004).

Onderzoeksvragen

Onderzoeksvragen over de instrumentele en expressieve dimensie van sociale mobiliteit van ervaringsdeskundigen kunnen nu al geformuleerd worden. Het is duidelijk dat de opleiding tot en de tewerkstelling als ervaringsdeskundige objectief een instrumentele vooruitgang is in het leven. Ervaringsdeskundigen verbeteren hun maatschappelijke positie door het voltooien van een opleiding, wat hen vervolgens betere kans geeft op de arbeidsmarkt en op het verwerven van een

inkomen. Is de subjectieve ervaring van de ervaringsdeskundige ook zo? Zien ervaringsdeskundigen met andere woorden de opleiding als vooruitgang in het leven?

Dat expressieve steun niet mag achterblijven, is ondertussen ook duidelijk. Waar halen ervaringsdeskundigen deze steun? Zoals gezien staat het eerste jaar van opleiding volkomen in dit teken, maar is dit genoeg? Moeten cursisten ook expressieve steun putten uit hun sociale netwerk?

Verandering van het sociale netwerk

Zoals eerder opgemerkt, wordt expressieve steun vaak aan het persoonlijke netwerk onttrokken. Deze stemt overeen met de meest innerlijke cirkel van Lins concept van sociale netwerken. Het is gekenmerkt door intimiteit en vertrouwelijke contacten die emoties delen en wederzijdse steun verschaffen. Dit netwerk kan dus in grote mate expressieve steun verschaffen. Voor instrumentele ondersteuning liggen de zaken anders. Hierbij is de *rijkheid* aan hulpmiddelen binnen het sociale netwerk ook van belang. In sommige gevallen kan deze niet voldoende aanwezig zijn binnen dit persoonlijke netwerk en moet men dus banden daarbuiten aanspreken. Banden met personen die verder van de eigen leefwereld afstaan, kunnen de instrumentele ondersteuning geven die het persoonlijke netwerk niet kan aanbieden. Dit persoonlijke netwerk kan in dit geval zelfs een belemmering tot instrumentele steun en vooruitgang opwerpen (Lin, 2005).

De bevindingen in het onderzoek van Thys, De Raedemaecker en Vranken zijn hiermee consistent. Sociale mobiliteit kenmerkt zich door een breuk met het sociale netwerk. Het is de expressieve en sociale kost die gepaard gaat met een opwaartse sociale mobiliteit vanuit de een context van armoede. Vaak betekent dit zelfs een breuk met het gezin waarin men opgroeide. Personen die zich in hun sociale mobiliteitsproces ergens tussen een begin- en eindpunt bevinden, vinden de noodzakelijke expressieve steun nog in hun oude sociale netwerk. Zij hebben nog geen aansluiting of emotionele steun kunnen vinden bij het nieuwe milieu waarin ze terechtkomen. Dit betekent echter ook een expressieve weerstand tegen de instrumentele vooruitgang die geboekt wordt. Een netwerkbreuk is dus van cruciaal belang om het sociale

mobiliteitsproces te voltooien. Dit maakt de transitie er geenszins gemakkelijker op. De aanpassing aan het nieuwe milieu kan heel moeizaam verlopen of zelfs nooit volledig slagen (Thys, De Raedemaecker & Vranken, 2004).

De mate waarin men aansluiting kan maken met een nieuw sociale netwerk in een milieu hoger op de sociale ladder is geen vraag die gemakkelijk te beantwoorden is. Het hebben van sociale banden met personen uit dit netwerk is geen voldoende voorwaarde om zelf echt tot deze laag te behoren. Het is slechts één van de bouwstenen van een sociaal netwerk om sociale cohesie te laten vooruitbrengen. Naast deze relationele dimensie, bestaat er ook een culturele dimensie die van belang is (Vranken, 2004). Op beide vlakken, relationeel en cultureel, zal er een aanpassing moeten plaatsvinden vooraleer men werkelijk aansluiting kan maken met een hogere sociale laag en dus het sociaal mobiliteitsproces als (voorlopig) voltooid mag beschouwen.

Over het al dan niet bestaan van een eigen cultuur van de armoede is veel geschreven, de meest plausibele interpretatie – die theoretisch het best in elkaar steekt en het best aansluit bij empirische bevindingen – is de zogenaamde adaptationele benadering. Door een spanning tussen de waarden en de middelen om die te realiseren, creëren zij gedragsnormen die dichter bij hun realiteit en mogelijkheden liggen zonder dat ze de algemene waarde uit het oog verliezen. Deze 'lower class value stretch', zoals Rodman het noemt, betekent dat de lagere klasse alternatieve waarden ontwikkelen zonder de dominante daarom te verlaten (Rodman, 1963). Een voorbeeld hiervan is het arbeidsethos. Zij benaderen arbeid op een instrumentele manier, een middel tot een doel. Andere voordelen en aspecten van arbeid worden niet opgemerkt of zijn niet van belang. Dit betekent echter niet dat arbeid niet belangrijk wordt geacht. Op bepaalde momenten worden er zelfs grote inspanningen gedaan om aan het werk te raken. Deze meer concrete norm, de instrumentele benadering van arbeid is een kenmerk van een 'waardewaaier' bij armen (Vranken & Steenssens, 1996).

Dit cultuurpatroon moet vervangen worden door het dominante. Elementen binnen dit nieuwe cultuurpatroon omhelzen een wederzijds gerespecteerde waardepatroon en morele code, het opnemen van verantwoordelijkheid, het democratisch beslechten van conflicten en tolerantie (Vranken, 2004).

Het hebben van sociale banden en gedeelde waarden en belangen binnen een sociaal netwerk produceert sociale cohesie en creëert een gevoel van toebehoren, een aspect dat zowel Lin (2005) als Vranken (2004) onder de aandacht brengen. Het mag dus duidelijk zijn dat het relationele en het culturele aspect cruciaal zijn om aansluiting te vinden bij het hogere sociale netwerk. Slechts een combinatie van beide kan dit gevoel van toebehoren creëren. De netwerkbreuk die optreedt bij sociale mobiliteit vindt ook hier een verklaring. Het identificeren met een bepaalde *in-group* leidt tot de perceptie van de *out-group* als een bedreiging. Deze perceptie is de bron van stereotypes, stigmatisering en sociale uitsluiting. Het schept grenzen tussen netwerken en labels als 'wij' en 'jullie' (Vranken, 2004).

Onderzoeksvragen

Opnieuw kunnen er hier onderzoeksvragen geformuleerd worden. Deze hebben betrekking op de mate waarin ervaringsdeskundigen aansluiting maken bij een hogere sociale laag. De eerste vraag die zich hier opdringt, luidt uiteraard 'ontwikkelen ervaringsdeskundigen sociale contacten binnen deze sociale laag?' Slagen ervaringsdeskundigen erin om nieuwe mensen te leren kennen, vriendschappen te ontwikkelen in hun nieuwe leefwereld? Betekent dit dan tevens dat er sociale contacten met hun vroegere milieu verloren gaan? Eerder is gezien dat de expressieve kost van sociale mobiliteit een breuk is met het oude netwerk. Bij ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting ligt deze kwestie gevoeliger. Zij zijn juist opgeleid om de hulpvraag en hulpaanbod beter op elkaar af te stemmen en blijven dus uiteraard minstens op een professionele basis contact houden met mensen in armoede. Het antwoord op de vraag naar een netwerkbreuk is voor ervaringsdeskundigen dus niet noodzakelijk hetzelfde antwoord als hetgeen wat Thys, De Raedemaecker & Vranken kregen in hun onderzoek van generatiearmen. Daarom vragen we ook of een eventuele afname van sociale contacten met armen zover gaat dat er sprake is van een netwerkbreuk.

De volgende vragen betreffen de aanpassing aan de cultuur, de levensstijl van het nieuwe sociale netwerk. Nemen ervaringsdeskundigen deze over als ze contact leggen met een hogere sociale laag? Hoever gaat deze aanpassing dan?

De laatste vragen hebben betrekking op opnieuw een subjectief gevoel van de ervaringsdeskundigen zelf. Bij welk sociaal netwerk voelen zij zich thuis? Kunnen zij kiezen tussen twee verschillende werelden of nemen ze eerder een tussenpositie in? Bestaat er in het eerste geval een 'wij tegen jullie'-gevoel?

IV Methode

We kozen voor een kwalitatief onderzoek dat bestaat uit een aantal verschillende stappen. In eerste instantie werd er een topiclijst opgesteld aan de hand van de probleemstelling en de uitdieping ervan in het theoretische kader. Vervolgens begon de zoektocht naar mogelijke respondenten. Als laatste werden de afgenomen interviews uitgeschreven en geanalyseerd. Deze stappen worden in dit deel beschreven en verantwoord.

Twee redenen geven de doorslag bij deze beslissing voor een kwalitatief onderzoek. In de eerste plaats willen we de respondenten zoveel mogelijk in hun eigen woorden laten antwoorden en hen niet beperken tot enkele antwoordcategorieën. Dit is belangrijk omdat armoede per definitie een multidimensioneel concept is. Het is niet uit te sluiten dat respondenten vooruitgang boeken op sommige gebieden en niet op andere. Als er in dit geval enkel gepeild wordt naar de evolutie van inkomen, arbeid en onderwijs, verliezen we een deel van sociale mobiliteit uit het oog. Het risico dat de vooruitgang in bijvoorbeeld culturele participatie onopgemerkt blijft, is te groot. Ten tweede is het simpelweg niet mogelijk om op sommige facetten van sociale mobiliteit een kwantitatieve analyse toe te pakken. Zoals eerder aangetoond bestaat dit proces uit een instrumentele en een expressieve dimensie. De eerste dimensie bestaat voor een deel uit facetten die te kwantificeren zijn, denk maar aan inkomen bijvoorbeeld, maar dit gaat niet op voor de tweede dimensie. Emotioneel welzijn is niet te reduceren tot cijfers of een beperkt aantal categorieën. De wisselwerking tussen beide dimensies maken de realiteit van sociale mobiliteit te complex. Dit betekent dat we sociale mobiliteit niet als een dichotome variabele kunnen behandelen.

De dataverzameling gebeurt aan de hand van een semigestructureerd interview. Zo laten we ruimte aan de respondenten om hun eigen interpretaties en ervaringen te verduidelijken. Tevens biedt het voldoende houvast zodat er niet te ver afgeweken wordt van het thema. Desondanks wordt de vrijheid van zowel de respondent als de interviewer zo min mogelijk beperkt. Vragen kunnen een andere volgorde krijgen om beter in te kunnen spelen op de antwoorden of het kan gebeuren dat respondenten zelf thema's, die niet zijn opgenomen, aanreiken. Deze wijzen we niet af, maar behandelen we en kunnen eventueel leiden tot een wijziging van de vragenlijst. Evenwel komen in alle interviews dezelfde thema's aan bod (Bryman, 2004). De keuze is gevallen op het werken met een topiclijst[1]. Hierbij worden een beperkt aantal thema's in een logische volgorde besproken. In praktijk kan deze volgorde uiteraard aangepast worden indien de respondent thema's eerder dan gepland bespreekt. Naast deze thema's zijn nog enkele vragen geformuleerd zodat de kern van de zaak zeker aan bod komt. Deze vragen peilen naar een specifiek thema dat de respondent zelf niet bespreekt of naar meer uitleg over al aangeraakte thema's.

De groep respondenten is samengesteld met de zogenaamde 'sneeuwbaltechniek'. We leggen contact met een kleine groep respondenten, die mogelijk nieuwe respondenten kunnen aanbrengen. Op deze manier kunnen we een voldoende grote groep samenstellen. We staken de zoektocht naar nieuwe respondenten eenmaal theoretische saturatie bereikt wordt. Nieuwe of relevante data duiken niet meer op in gesprekken wat verder interviewen overbodig maakt. Het minpunt van deze methode is dat de respondenten geen willekeurige trekking zijn uit de populatie. Dit zorgt op zijn beurt dat generalisatie van de conclusies problematisch is omdat de respondenten geen representatieve groep vormen. Generalisatie is echter niet de eerste prioriteit bij kwalitatief onderzoek. Dat focust daarentegen op de contextuele uniciteit van het onderwerp, een voorwaarde waar ervaringsdeskundigen zonder twijfel aan voldoen. Het doel is om een brede beschrijving te kunnen geven van bijvoorbeeld een subcultuur of een sociaal proces (Bryman,

[1] De gebruikte topiclijst is achteraan als bijlage toegevoegd.

2004). De eerste contacten werden gelegd met behulp van Frederic Vanhauwaert. Vervolgens hebben deze personen de weg gewezen naar hun collega ervaringsdeskundigen. In totaal zijn er negen werkende ervaringsdeskundigen geïnterviewd[2]. Uit hun verhalen is de hierop volgende beschrijving van sociale mobiliteit van ervaringsdeskundigen opgemaakt.

V Analyse

De antwoorden op de onderzoeksvragen komen hier aan bod. Om deze meer kleur en inhoud te geven, laten we in ruime mate de respondenten zelf aan het woord. Op deze manier trachten we de realiteit van hun leefwereld zo dicht mogelijk te benaderen. De structuur van dit hoofdstuk zal gelijklopen met datgene betreffende de theorie van sociale mobiliteit. In de eerste plaats kijken we naar de instrumentele en expressieve dimensie hiervan. Op de tweede plaats komt de mate waarin ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting bij een hogere sociale laag kunnen aansluiten.

Één van de eerste zaken die opvalt bij het analyseren van transcripten van de interviews is dat er weinig sprake is van éénduidige antwoorden over de hele groep respondenten. Antwoorden sluiten wel bij elkaar aan, maar eveneens is onmiddellijk duidelijk dat ervaringsdeskundigen zeker niet onderling inwisselbaar zijn. De analyse wijst eerder op zekere tendensen. Echt verbazingwekkend is dit uiteraard niet. Per definitie is armoede

> *Een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen* (Vranken, 2001).

---

[2] Een overzichtstabel met demografische kenmerken is achteraan als bijlage toegevoegd.

Armoede betreft een netwerk van uitsluitingen, maar niet elke persoon in armoede wordt door dezelfde beproevingen getroffen. Participatie aan verschillende maatschappelijke domeinen of toegang tot sociale goederen; zoals arbeid, inkomen, huisvestiging, cultuur, gezondheid en publieke diensten; is beperkt. Beperkingen zijn echter niet even sterk voor elke persoon in kansarmoede. De beste verwoording hiervoor wordt gegeven door respondenten zelf.

> "Dat verandert. Dat verandert omdat ge de mensen die in die opleiding zitten, ge leert ook die beter en beter kennen. Ge hoort ook die hun verhalen en ge herkent heel veel van die dingen en ge weet 'ok, dat zijn ook mensen, die daarom niet hetzelfde hebben meegemaakt maar een aantal zelfde gevoelssituaties'. Want ge kunt twee verschillende levensverhalen hebben, maar dat gevoel, dat, dat, dat minderwaardigheidsgevoel, het gevoel is herkenbaar. En dan groeide wel meer naar elkaar en dan vertelde meer, nog meer dingen aan elkaar en ge helpt elkaar veel gemakkelijker. (respondent 1)"

> "Het zijn allemaal mensen, voor mij zijn het allemaal gelijk. Of ge nu junkies, of ge hebt mensen daklozen, of ge hebt mensen die het financieel heel moeilijk hebben of ge hebt andere mensen die... Voor mij zijn gelijk, ze hebben allemaal een stuk van die kansarmoede, ze horen in die groepen van de kansarmen. (respondent 2)"

Instrumentele vooruitgang

Het is opvallend dat mensen niet per toeval in de opleiding ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting belanden. Eigenlijk zijn de aanzetten tot het volgen van deze opleiding terug te brengen tot een tweetal. Ofwel zijn de respondenten door begeleiders van Verenigingen waar armen het woord nemen op de hoogte gebracht van het bestaan en aangezet tot het volgen van de opleiding. Een tweede mogelijkheid is dat ze niet gelukkig zijn met het leven dat ze leiden. Ze willen niet bij de pakken blijven zitten, maar zelf stappen ondernemen om hogerop te geraken. De opleiding tot ervaringsdeskundige is dan heel aantrekkelijk omdat deze al aansluit bij hun leefwereld en dus specifiek op hen afgestemd is. Tevens biedt het de mogelijkheid om mensen in vergelijkbare omstandigheden verder te helpen met de levenservaring die zij hebben opgedaan.

> “I: Is de opleiding een vorm van vooruitgang in het leven?
> R: Eigenlijk wel, maar ik kan nu ni zeggen. Kijk eens dat die ervaringsdeskundigenopleiding voor mij vooruitgang is geweest. Na die opleiding, op die moment, toen, ik ben zelf op zoek gegaan naar opleiding omdat, als ik hier buiten aan de school, krijg je poetsen, opdienen in café, zo'n werk. Dat heb ik moeten doen via OCMW, maar daarna, ik dacht, dat is niet wat ik kan, ik wil meer. En toen had ik zelf gaan, op zoek naar opleiding, heb ik toevallig, ik weet niet waar, dat ik woonde, henne gegaan. Ok, dat was eigenlijk eerste erkenning naar mijn verleden. Ik had verledens, ik dacht ‘ok, dat is erkenning van mijn verleden, ervaring’, ik kan in vinden. (respondent 6)”.

Dat de opleiding tot en de tewerkstelling als ervaringsdeskundige mogelijkheden biedt tot instrumentele vooruitgang staat buiten kijf. Deze maatschappelijke progressie vertalen de respondenten vaak in een financiële verbetering en een betrekking bemachtigen. Twee factoren die tevens door Lin werden aangegeven als belangrijke dimensies van instrumentele vooruitgang. Het zijn evenzeer elementen van vooruitgang die ook Thys, De Raedemaecker & Vranken (2004) terugvinden. Een belangrijk aspect van deze vooruitgang is de onafhankelijkheid van sociale diensten die de respondenten verwerven. De houding ten opzichte van hulpverleners is eerder negatief omdat zij hun problemen niet begrijpen maar wel gemakkelijk denken op te lossen door financiële compensaties uit te keren. Dit idee verandert wel nadat men zelf in het werkveld treedt en dichter bij deze mensen komt te staan.

> “Dan moet ik wel toegeven. Als ik dan kijk naar de beginperiode, dan had ik toch nog wel schulden, had ik de weg zelf nog niet gevonden in de maatschappij eigenlijk. En nu, allé als ik toen zijn begonnen, vijf jaar terug, dan noemde ik mij, ik ben nog aan het overleven. Ik kan nog geen eigen keuzes maken. Ik heb nog schulden en ik kan niet gaan en staan waar ik wil. Nu heb ik een gewoon leven, ik heb geen schulden niet meer, ik kan keuzes maken en ik kan doen wat ik wil. Dus ik heb een, een gelukkig, gezond leven. (respondent 7)”

> “Awel, dat was financieel, was dat ietske beter. Hier op eerste plaats, op dinges, uitwisseling van kennis, of, of ja, ik heb gehoord dat je die recht heeft. Ik heb gehoord dat je dat kan aanvragen. In die zin dus, ik wist niks, ik heb geen rechten op niks gehad. Das een heel veel, rechtes, sociale rechten dat je kon krijgen. (respondent 6)”

Financieel is de vooruitgang echter beperkt. Het getuigschrift van ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting betekent een financiële discrepantie ten opzichte van andere hulpverleners. Het loon dat eraan vasthangt ligt hoger dan de financiële compensaties van voorheen, maar is niet hetzelfde als dat van maatschappelijk werkers, ondanks dat deze mensen toch vaak in tandem werken met elkaar. Tevens kan het verleden nog steeds als het zwaard van Damocles boven het hoofd hangen. Schulden kunnen een zware tol eisen en de financiële daadkracht ernstig beperken.

> “Ja natuurlijk. Ik moet wel, ik zijn nu bezig, misschien, ik zijn naar het kijken naar meer opleiding mee te doen om in een hogere categorie te komen. Dat merk ik wel dat da wel, zet op uw diploma ervaringsdeskundige, dat, dat toch niet gelijkwaardig is aan een, een beetje verschil in inkomen is er toch wel. Krijg ik dat niet goed zenne, ik heb wel geprobeerd, maar uiteindelijk onze grote baas is dan toch aan het zien naar wat er eventueel wel kan. Maar met wel met vorming bij. Ge moet toch een beetje kennis hebben van theorie. (respondent 8)”

> “Eigenlijk wel. Want tijdens die opleiding krijgde wel veel mee, maar als ge vroeger nooit geleerd hebt van me geld om te gaan, die opleiding leert dat niet. En die opleiding leert ook niet van 'ge moet uw schulden af betalen'. Neen, het is pas twee jaar en half geleden dat ik gestart zijn met een collectieve schuldenbemiddeling. En dus, mijn inkomen dat ik nu heb van te werken, heb ik praktisch niks meer van over. Dat gaat naar de schuldenbemiddeling. Dus ik blijf, ook al heb ik nu wel werk, ik blijf in armoede zitten. (respondent 5)”

Het onderwijsniveau is een andere parameter die een indicatie geeft tot welke sociale klasse men behoort. Deze kwam dan ook ter sprake in de interviews. Uiteraard betekent het voltooien van een opleiding een instrumentele vooruitgang maar hier worden meer op de tekortkomingen gewezen van de opleiding ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting. De respondenten zijn niet tevreden dat zij slechts een getuigschrift krijgen in plaats van het diploma dat hen oorspronkelijk was beloofd. Dit komt duidelijk naar voor het in het volgende citaat, waar we eveneens opnieuw een voorbeeld krijgen van de drang naar verbetering.

> “R: Jaja, ik vond eigenlijk die, die, die opleiding, die vier jaar, voor mij was dat. Eigenlijk kregen wij een diploma normaal gezien. Dat was een heel teleurstelling dat dat geen diploma was.
>
> I: Dat is aangepast geweest?
>
> R: Laatste jaar is dat aangepast geweest. Dus voor mij was da, ik wou op da moment direct stoppen, want ik had zoiets van 'nu heb ik een diploma', ik heb geen lager diploma of niks, want die van Italië tellen hier niet en BLO is niets waard. Dus voor mij was dat iets van 'ik wil iets doen, ik wil een opleiding doen'. Maar ik wist eigenlijk niet wat. Want eigenlijk ik moest gaan werken van de VDAB en ik had er geen zin in want ik had een kleintje lopen van één jaar en half. Allé, ik had er geen zin in, ik wou bij mijn kleintje blijven toen ik alleen was.
>
> I: dat kan ik begrijpen
>
> R: En toen had ik zoiets van 'ja ik gaan maar een opleiding volgen en ondertussen heb ik misschien een diploma en toen, en dan heb ik misschien goed werk in plek van altijd te kuisen zo’. En met die opleiding had ik zo, daar was een diploma, toen had ik zoiets van 'zeker voor gaan'. En da was kansarmoede, ik zeg 'ja, vowa niet, seg hej, ik heb miserie genoeg meegemaakt, het zal wel goed zijn'. En, met die diploma eigenlijk, heb ik, ja, dacht ik dat dat een diploma was, maar ik heb het, getuigschrift ja. Maar na die vier jaren heb ik wel een hele, een hele vooruitgang. Jawel, het is heel, ja, heel positief, eigenlijk, maatschappelijk ja. Dat ik dan ook meer, eindelijk niet moest gaan poetsen, dat was voor mij belangrijk. Want enigste dat ze me altijd deden, poetsen, poetsen, poetsen, ik had zoiets van 'seg ik ben meer waard als een poetsvrouw'. En ik voel mij nu in deze team, zeker bij Kind & Gezin, heel erg geapprecieerd. (respondent 4)”

Een laatste facet van instrumentele vooruitgang, zoals gedefinieerd door Lin, is het sociale aanzien dat mensen genieten. Hier zijn de respondenten heel duidelijk. Stuk voor stuk melden ze hier een sterke verbetering. Respondenten brengen dit vaak in verband met het voltooien van een opleiding en het uitoefenen van een job.

> “Allé ja, dan zijn er nog die u kennen van vroeger en zo, weet je. En dan zeggen ze 'oh (naam), ge hebt het toch ver gebracht, dat hebt ge toch goed gedaan'. Allé ja, ik bedoel. (respondent 2)”

> “Dat voelde wel, ge wordt gerespecteerd door de mensen die dan uiteindelijk bij, ik, ik krijg wel wat mensen over de vloer. Dat zijn verpleegsters, of, of ADL-assistenten, of den doktor. En, en da sociaal, dat, dat contact, dat is ook een soort sociaal contact, dat heb ik, dat klikt beter dan vroeger. Omdat zij uw niet direct zien als ne kansarme maar als ne werkende mens (respondent 5)”

Expressieve vooruitgang

Om deze instrumentele vooruitgang vast te houden, is het cruciaal dat men het emotionele welzijn niet uit het oog verliest. Iets dat zowel begeleiders van de opleiding als de respondenten ook goed begrijpen. Alle respondenten spreken over hun ‘binnenkant’ en hoe hard ze zijn gegroeid sinds de start van de opleiding. Hiermee bedoelen ze onder andere het sterker in de schoenen staan ten opzichte van anderen, het mondiger worden, het zelfvertrouwen dat groeit en de nieuwe kennis die ze hebben opgedaan. Het eerste jaar van de opleiding, wanneer de levensverhalen behandeld en geplaatst worden, schatten de respondenten zeker naar waarde, het is een cruciaal deel van de opleiding. Het eerstvolgende citaat geeft een beeld van deze persoonlijke groei en het tweede toont aan hoe belangrijk de respondenten het plaatsen van de levensverhalen vinden.

> “Ja, om zo te zeggen, ik kom nu op de eerste plaats, omdat vroeger was iedereen en daarna ik. En nu ik, ik, ik moet op eerste plaats. Dat interesseert me niet. Snap je? Niet,

> dat interesseert me niet, maar vroeger ik deed alles voor anderen. Maar waar ben ik dan? Maar nu was dat, als ik niet goed ben, dan zijn mijn kinderen ook niet goed. Weet je? Ik vertrek van ik. (respondent 6)”
>
> “Ja, maar ik heb drie keren, en dat heb ik hun ook gevraagd, den eerste keer dat ik crashte, het ging echt niet meer. Die vooropleiding is echt uw pijn op tafel leggen en daar iets mee doen. En dat is heel goed, want als dat niet gebeurt, ik zal nu zeggen, ge gaat gewoon drie jaar studeren zonder die vooropleiding, dan gade crashen als ge aan het werk zijt. dus da was heel mooi, die vooropleiding en da moet blijven, dat is fantastisch, maar er moet steun zijn en een goei begeleiding en een goei... (respondent 7)”

Desondanks blijkt dit niet genoeg te zijn. Het tegenovergestelde is zelfs het geval. Verscheidene respondenten spreken zowel van onvoldoende ondersteuning tijdens de opleiding als van een gebrek aan nazorg. De slechte groepsdynamiek in sommige groepen draagt hier uiteraard niet toe bij. Om dit gebrek op te vangen zoeken deze respondenten steun buiten de opleiding. Dit betekent vaak professionele begeleiding.

> “Ja, van iemand anders. Niet van De Link want, dat is het, het punt, ge hebt geen begeleiding, ge hebt geen nazorg. De, de, da kreeg ik niet van De Link en ik had het echt wel nodig want ik heb tijdens mijn opleiding toch wel drie keer gezegd 'foert, ik stop, ik kan niet meer, het wordt me teveel, het is te zwaar'. (respondent 7)”
>
> “Het is enorm, dat kan op sommige vlakken enorm zwaar zijn. Da is op sommige vlakken enorm pijnlijk. Soms, soms, soms is het echt wel nodig dat daar professionele hulp komt want de opleiding is geen therapie. Da moete goed weten. De opleiding heeft een therapeutisch effect, maar op sommige momenten. Ook ik, ik heb één of twee keren gezegd 'ik moet hier verder mee gaan want ik ga, ik ga, ik ga daar anders niet uit geraken, ik ga daar ni door geraken'. (respondent 3)”

Zonder steun van derden is het dus onmogelijk. Mogelijke steunpunten vormen een bont allegaartje. Ondanks de slechte groepsdynamiek in sommige klassen, blijken alle respondenten toch enkele contacten te hebben in de klas. Dit is dan voornamelijk met hun medecursisten, hoewel sommige ook steun vonden bij docenten en begeleiders. Op de tweede plaats komen de begeleiders van Verenigingen waar armen het woord nemen. Deze mensen zetten de respondenten niet alleen op weg naar de opleiding, maar zijn doorheen de opleiding ook een grote steun voor de respondenten. Daarna komt de familie en het eigen gezin. Dit is uiteraard enkel het geval als de banden met de familie niet verbroken zijn. Zulke verbroken banden zijn geen uitzonderlijke situatie bij de respondenten. Vervolgens zijn er de vrienden die buiten de opleiding staan. Dit zijn bijna altijd mensen die zelf ook tot de kansarmen behoren; dit in tegenstelling tot de begeleiders van de verenigingen waartoe de respondenten behoren. Deze mensen behoren eigenlijk uitsluitend tot de middenklasse. De doorslaggevende factor bij het samenstellen van deze opsomming is niet de waarde van de steunpunten, maar de mate waarin deze vernoemd werden. De steun van het gezin kan dus belangrijker zijn dan deze van medecursisten, maar niet elke respondent vernoemde de familie of het gezin; in tegenstelling tot de medecursisten die voor iedereen een rol speelden. Familie daalt in deze lijst omdat enkele respondenten er niet langer contact mee hebben.

> "R: Ooh, ik zat er zo wat. Ik weet dat er groepkes waren, maar ik slingerde ertussen. Ik ging van het één groepke naar het ander.
> I: Tussen groepjes was ook een goed contact?
> R: Jaja.
> I: Deze mensen hebben u ook door deze emotioneel zware periode heen getrokken?
> R: Het is alleen door hun dat ik het heb gekunnen. (respondent 5)"

> "Ik denk dat die, ik denk dat niet, ik ben daar zeker van, buiten de opleiding zijn die ook nodig. Als ik, allé ik zat toen ook in een vereniging waar armoede het woord nemen, als hulpvrager en ook een stuk als vrijwilliger, en daar zat ook iemand die, als ik het moeilijk had in die opleiding en ik kon daar ni, emotioneel dan, verder mee, dan kon ik terecht bij één van de werkers binnen die vereniging omdat ik daar een sterke band mee had. Dat

was ook de werker die mij ook verteld heeft van die opleiding, van ‘(naam), ge moet dat doen, das iets voor ew'. (respondent 1)”

“Ge vond hulp bij uw collega's, uw medestudenten, maar ook de docenten, maar ook de familie bijvoorbeeld. Mijn vriendin bijvoorbeeld, had die mij al die tijd niet gesteund en achter mij had blijven staan, had ik dat ook niet kunnen blijven volhouden. Die moet daar ook achter blijven staan. Waarom? Omdat ik in die opleiding, ik groei daar ook wel een stuk in, ik word sterker, ik word mondiger, ik heb dingen te zeggen. Maar mijn vriendin blijft wel staan waar ze staat of zitten waar ze zit. Die leert dat niet, die blijft achter. En dat vond ik een heel krachtig ding van mijn vriendin, dat die toch kon blijven achterstaan en dat die toch kon luisteren naar de dingen waar ik het moeilijk mee had. Da vond ik toch heel sterk van haar. (respondent 1)”

Evolutie van het sociale netwerk

De kloof, die kansarmen scheidt van de middenklasse, is te groot om snel te overbruggen. Het is een proces dat jaren overspant. Zoals de respondenten aangaven, geeft de opleiding op zich ook niet voldoende mogelijkheden om deze kloof volledig te dichten. Dit kan op zijn beurt in de weg staan van het ontwikkelen van sociale banden met mensen in de middenklasse.

“Ja, ja, ja, dat wel. Ik, droom ik ook van een eigen auto’ke en een eigen ding. En ja, dan, dan, ok, dat wilt iedereen en dan gade gij iets drinken als gewoon (naam) en dan voelde uw toch wel geremd, want ge kunt niet meepraten. En dat is weer een stukske dat ge ni kent en dan voelde uw toch wel wat uitgesloten. (respondent 7)”

Daarnaast spreken verschillende respondenten over het ontstaan van een kloof met kansarmen. Dit heeft twee oorzaken. Ten eerste heeft dit te maken met het negatieve beeld van hulpverleners dat bestaat bij mensen in kansarmoede. Zij kunnen het gevoel hebben dat ze verraden worden door mensen die de opleiding starten. Ten tweede kan deze kloof ook ontstaan door de ‘groei’ die de respondenten doormaken. Het sterker en mondiger worden, betekent vaak dat

respondenten grenzen trekken. Het risico van het ontstaan van de kloof ten opzichte van kansarmen is vrij groot, maar liefst zes van de negen respondenten sprak hiervan.

> “Waarschijnlijk wel, maar... Allé uiteindelijk wel, maar ge moet eerst terug achteruit. Ik had, ik zat in een vereniging waar armen het woord nemen voor de opleiding. Maar vanaf dat ge met die opleiding start, moete verscheidene stappen achteruit zetten op de sociale ladder want al die mensen die ge kent, die ook in armoede leefden, die late u vallen omdat ze denken 'ah ge gaat aan den andere kant zitten' en ze denken allemaal direct van 'ge zijt ineens een hulpverlener' en dat is niet. En, en als ik dieje knop zet van bij mij, voor mijn opleiding en tijdens, het begin van mijn opleiding, was dat zo, bij mij van 'alle hulpverlening is uitschot' omdat gij zoveel keren tegen de muur zijt gelopen of da ge iet vertelt dat ze het niet geloven of dat ze, en daarom was voor mij alle hulpverlening uitschot want ze waren allemaal hetzelfde. (respondent 5)”

> “Ten eerste al, voor mezelf zo van vrienden. Allé, leren omgaan van vrienden, vrienden, vrienden, allé dat is anders. Ja, hoe moet ik da nu zeggen. Mij zeggen, ik ben ook veranderd. In mijn omgaan, wat grenzen trekken, nee zeggen en dit en dat, mensen blijven weg. Allé die zagen mij al veranderen in de opleiding. En dan, die inzichten houde bewust voor uzelf, jonge, jonge, veranderd. Ergens heb ik zoiets van ‘allé was het vroeger niet beter’, die onwetendheid en maar doen en (onduidelijk). Maar ge staat klaar voor iedereen, ge helpt iemand, ge bent professioneel. Mijne vriendenkring is helemaal anders. (respondent 8)”

Het is verleidelijk om het ontstaan van een kloof onmiddellijk te linken aan een netwerkbreuk. Dan gaan we echter een stap te ver. De respondenten blijven contacten hebben binnen het kansarme milieu. Eigen vrienden van vroeger of vrienden van de partner, familie- en gezinsleden en klanten van de dienst waar ze werkzaam zijn de meest vernoemde banden met mensen in kansarmoede. Wel is het duidelijk dat in de meeste gevallen de relatie ten opzichte van deze mensen verandert. Met de eigen vrienden wordt de relatie oppervlakkig. Gesprekken over de ‘miserie’ van het dagelijkse leven in armoede zijn onaangenaam en willen daarom vermeden

worden. De vrienden van de partner zijn niet de eigen vrienden, zonder de partner zouden deze contacten er niet zijn. Met klanten blijft de relatie bijna altijd professioneel; echte vriendschapsbanden komen hier zelden uit voort. Hierop bestaan bij de respondenten slechts enkele uitzonderingen.

> “En er is dan daaruit, bestaat wel, maar dat is een ander vriendschap. Ik zal nu wel zeggen, dat is niet met de vinger wijzen, in de privaat, ik zal daar geen weekend mee weggaan of ik zal daar niet mee buiten mijn werk iets mee gaan drinken. Met de meeste, maar dan zijn er twee dames, die wel, daar zal ik dat wel doen. Waarom? Omdat ik het zeer moeilijk heb. Als ge met zo'n mensen gewoon iets gaan drinken, dan moete echt wel, dan gade niet drinken, dan blijft ge doorpraten over de miserie, over uw dinges. Dat heb ik hier ook. Mensen komen hier ook, ik zit ook, ik zit ook mee in de (naam), dat is over wonen en dan komen hier verschillende mensen, over hun praten, ‘ik kan mijn huishuur en ditte en datte’ en dan zeggen wij altijd ‘dan gaan we nog iets drinken’ en dan zeg ik ‘mensen, rustig pintje pakken, genieten'. Maar dat lukt maar vijf minuten of een kwartiertje en die beginnen terug. En daarmee, ik zeg, dat ik daar ni iets mee wil gaan drinken. (respondent 7)”

Twee respondenten merken op dat hun vrienden heel tevreden waren dat zij deze opleiding gingen volgen en hoe ze nu hopen een beter contact met hulpverleners te kunnen hebben.

> “Ik heb er gene ene gehad binnen mijn vriendenkring toen, en dat waren allemaal kansarmen, of toch voor 99,99%, buiten de aantal sociaal werkers, buiten enige, hoe zal ik het zeggen. Die kijken allemaal, die kijken allemaal op naar mij omdat ik, allé, die stap gezet had en ontdekte ook wel dat ik een aantal dingen. Allé die zagen mij ook wel groeien en da vonde die tof en da waren kameraden van mij en eigenlijk, of mensen die ik kende, en eigenlijk zeide die 'we kennen de (naam), we vertrouwen de (naam) dus we kunnen gemakkelijker bij de (naam) terecht om de dingen waar wij mee zitten aan hem kwijt te geraken zonder dat da misbruikt wordt, zonder dat we ervoor bekeken worden. Ik heb daar eigenlijk nooit, ik kon zelf ook wel dingen vertellen aan die gasten, of aan die

mensen, zonder daar... miskeken voor te worden. Of zonder daar, die begrepen dat ook wel, 'awel dat moet toch waar zijn, als ge zo'n dinges moet vertellen'. Dus als ik, ik heb, van dieje vriendenkring heb ik nooit enige problemen ondervonden van jaloezie of van niet willen helpen of niet open staan voor te luisteren, nooit, nooit geen problemen mee gehad. (respondent 1)”

De familie en het gezin bekleden een aparte plaats in het sociale netwerk. Een breuk als rechtstreeks gevolg van het volgen van de opleiding en het sociaal mobiel zijn, komt niet voor. Sommige respondenten hebben voor het volgen van de opleiding gebroken met de familie. Aan de andere kant zijn er ook respondenten die na het volgen van de opleiding een nieuw gezin starten. Wat wel kan voorvallen is dat de relatie met familieleden verstoord geraakt. Het volgen van de opleiding betekent namelijk dat men durft uit te komen voor een leven in kansarmoede. Dit is een stigma dat niet iedereen bereid is te dragen. Dit betekent in het slechtste geval een verstoorde relatie, maar zeker geen verbroken relatie. In het beste geval kan de relatie zelfs herstellen.

“Met die twee, twee broers, heb ik toch veel problemen mee gehad. Sinds ik als ervaringsdeskundige beginnen werken ben, en vooral toen ik de rol van, hier binnen het netwerk, communicatie op mij heb genomen. Dat betekent dat ik als kansarme naar buiten kom en mijn gezicht, herkenbaar begin te worden. En die twee accepteerden dat eigenlijk niet. Die vonden niet dat wij kansarm waren, die vinden en nog. Dat is niet echt een breuk, maar daar heb ik veel minder contact mee. (respondent 1)”

“R: Da was wel een stukske van mijn familie. Die veroordelen da wel.
I: Dat gij dat ging volgen?
R: Eerste jaar, nu is da natuurlijk bijgelegd. Maar da is toch serieus, een stuk.
I: Er is even een breuk geweest, maar dat is goed gekomen?
R: Ja, ja. Ik heb met mijn moeder gesprekken gehad, pijnlijke gesprekken natuurlijk. Niet evident. Ik heb ook mee met mijn zus, 'het is mijn leven, ik moet met mijn leven, wat heeft met jullie te maken?' Niks, allé, zo. Ja, da heeft toch wel wat teweeggebracht. Nu

> vinden ze het goed van. Ze geven er wel ne draai aan dat ge kansarme gezinnekes helpt zo. (respondent 8)”

De grootste verandering omtrent het sociale netwerk is de sterke groei ervan. Elke respondent creëert nieuwe relaties. Ondanks een vaak moeilijke start in de werksfeer, smeden alle respondenten banden met de collega’s. Als er een nieuwe partner gevonden wordt, betekent dit uiteraard opnieuw een groei omdat er banden ontstaan met een ander sociaal netwerk. De ‘nieuwkomers’ in het sociale netwerk hebben bijna allemaal met elkaar gemeen dat ze uit de middenklasse stammen. Dit geldt ook voor docenten die ze leren kennen tijdens de opleiding en waarmee een band ontstaat. Uitzonderingen hierop zijn de medecursisten, elke respondent ontwikkelt minstens met enkele andere mensen in de opleiding een band. Dit zijn dan uiteraard ook mensen die op dat moment in kansarmoede vertroeven. Enkele respondenten leggen contacten binnen de hogere klasse. Sommige komen namelijk ook in aanraking met beleidsvoerders en politici.

> “Mijn sociale netwerk is toch voor een stuk veranderd. In dieje zin, voordat ik een opleiding heb gehad, behoorde ik echt tot de groep kansarmen. En mijn netwerk waren de kansarmen, dat waren de enigste mensen die ik in mijne vriendenkring had. Tijdens de opleiding zijn daar meer, allé meer mensen bijgekomen. Ook veel kansarmen nog, omdat de opleiding ook bestaat uit kansarmen, de doelgroep waren kansarmen. Maar ook de mensen die daar rond zaten, rond die opleiding, mensen die vorming geven, de mensen van De Link, die mensen kwamen erbij. En sinds ik aan het werk ben als ervaringsdeskundige, is dat netwerk zodanig uitgebouwd. Allé uitgebouwd langst de ene kant, maar gekrompen langs de andere kant. Het netwerk van de kansarmen dat ik vroeger had, die is gekrompen omdat ge die mensen minder en minder ziet. Daar tegenover staat dat mijn netwerk uitgebouwd is met mensen uit de middenklasse meer. Ge bent hier met 15 mensen, maar ge komt ook in de job dagelijks ook heel veel andere mensen tegen waar ge op de lange duur ook wel... (respondent 1)”

Een aantal van deze banden met mensen uit de middenklasse zijn sterk genoeg om expressieve steun te geven. Contacten binnen de middenklasse nemen zeker niet de volledige expressieve ondersteuning op zich, maar er is toch een evolutie merkbaar in deze richting.

> "Ja, ik denk van, momenteel. Allé de laatste vier jaar heb ik die emotionele steun enorm gekregen van mensen uit de middenklasse. In dieje zin van, dat dieje ook deel uitmaken van mijne professionele wereld. Dat die toch wel een aantal dingen zien als ik emotioneel, als er wat gebeurd is en dat die van daaruit komt. Wat dan als positief effect heeft van mij, van mij naar hen toe is van dat ik ook wel zien dat ook in de middenklasse mensen, ook wel mensen zijn die, die, die dat ook spontaan gaan aanbieden en die tot mij op een heel menselijke manier doen. (respondent 3)"

Culturele aanpassing

De veranderingen in levensstijl beslaan een breed gamma. Zo zijn er veranderingen in de eetgewoontes. Respondenten besteden meer aandacht en geld aan het uiterlijk en de kledij. Ze passen het taalgebruik aan de situatie aan. De vrijetijdsindeling evolueert, respondenten doen uitstapjes naar bijvoorbeeld de bioscoop of musea, iets dat voorheen zelden of nooit voorkwam. De mate waarin deze veranderingen plaatsvinden verschilt tussen respondenten, sommige merken grote veranderingen op terwijl andere slechts kleine verschillen zien.

> "Lezen, da zoude aan mij ni moete vragen want ik had daar gene tijd, allé tijd is da niet, geen goesting omdat ge daar geen, geen interesse voor had. Muziek, ik had daar geen interesse voor en nu, ik ben fier dat ik een boekenkas heb staan met boeken in, cd's heb staan. Maar dat zijn dinges die ik nu wel, heb meegekregen en, en gebruik. En ook van zo eens met mensen, de stad intrekken, naar museum gaan, terwijl een concert gaan doen of naar ZuiderZinnen. Dat zijn dinges dat ge vroeger allemaal niet deed, Night of the Proms, dat is iets dat ge vroeger... (respondent 7)"

Niet enkel de levensstijl evolueert, hetzelfde geldt voor de waarden en normen. Respondenten spreken vaak over het ontwikkelen van een structuur en een sterker gevoel van verantwoordelijkheid. In het bijzonder respondenten met kinderen waartussen een groot leeftijdsverschil bestaat, spreken hierover. De betere financiële situatie leidt er toe dat zuinigheid niet langer een hoge prioriteit is, wat zich ook uit in de levensstijl.

> “Ik vind persoonlijk, allé ik neem daar ook een aantal dingen van mee, ik bedoel, ik heb twee grote zonen, ik heb één zoon van 27 jaar en één van 22 jaar en nog twee jonge dochters. Als ik naar het verschil naar mijn zonen en mijn dochters, de opvoeding. Mijn gasten, mijn jongens waren al groot vooraleer ik aan de opleiding begon en mijn dochters waren nog klein. En ik ben inderdaad iets strenger geworden naar mijn dochters toe, ik geniet daar ook meer van, mijn zonen die groeiden op en die liet ik maar doen, die trekken hun plan omdat ik ook op die manier ben grootgebracht, van 'trekt uwe plan'. (respondent 1)”

Gevoel van toebehoren

De respondenten hebben het heel moeilijk om zichzelf te plaatsen bij ofwel kansarmen ofwel middenklasse. Elke respondent houdt het bij een tussenpositie tussen deze twee groepen. Ze zijn de kansarmen ontstegen, maar kunnen niet, en willen vaak ook niet, volledig assimileren met de middenklasse.

> “Ja, vooral, onder andere, ja. En, langs den andere kant snap ik ook hun redenering wel. Want uiteindelijk ben ik ook niet meer dieje arme. En mensen in armoede voelen dat ook heel goed, en ik voel dat ook. Ik moet niet meer overleven de dag van vandaag. Ik heb heel mijn, een stuk, of toch een heel groot stuk van mijn geschiedenis een plaats kunnen geven dankzij de opleiding. En ik heb niet meer zoveel die gemissen als die mensen die hebben, ik heb ook een serieus netwerk rond mij. Dus ik ben geëvolueerd, dus ik kan niet meer zeggen dat ik daar 100 % bij hoor. Ik voel nog heel veel aansluiting bij die mensen, omdat, omdat we hetzelfde voelen heel vaak. En dat we ook weten waarover het gaat als we over armoede praten. Maar het gebeurt soms dat mensen mij ook zeggen 'ge bent één

van hen aan het worden' en den andere kant zegt 'ge blijft daar hangen'. En, en, en soms is dat vreselijk ambetant voor mij als mens. Omdat ge voelt daar vind ik geen 100 % aansluiting en ik ga mij er ook niet 100 % bij willen voelen en dat is ook zo. Maar daar heb ik me altijd bij gevoeld en ik voel dat ik daar ni echt ni meer bijhoor. En dat maakt het soms wel lastig. (respondent 3)”

Verwant met het gevoel van toebehoren is de perceptie van een ‘in’ en ‘out’ groep. Dit is echter geen thema voor de respondenten. Het ontbreken van een netwerkbreuk is al een indicatie. Geen enkele respondent ziet kansarmen als een ‘out’ groep.

VI Discussie en aanbevelingen

Op basis van voorgaande analyse kunnen we een aantal conclusies trekken. Deze volgen opnieuw de structuur van het theoretisch kader en de analyse. De instrumentele en expressieve dimensie komen eerst aan bod, gevolgd door een bespreking van de mate van aansluiting bij een hogere sociale laag.

Het is ondertussen duidelijk dat voor de deelnemers het voltooien van de opleiding ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting een vooruitgang is. Dit is de eerste significante opleiding die ze positief afsluiten. Het verwerven van een getuigschrift biedt hun ook meer mogelijkheden om betaald werk te vinden. Dit betekent dat de financiële situatie ook iets verbetert. Deze vooruitgang is echter beperkt. Ondanks de tandemwerking, en dus een impliciete gelijkheid tussen ervaringsdeskundigen en de maatschappelijk werkers, zijn het respectievelijke getuigschrift en diploma niet gelijkwaardig; wat zich uit door de lagere loonschaal waarin ervaringsdeskundigen zich bevinden.

Waar de respondenten wel unaniem zeer positief over waren is het sociaal aanzien. Het respect ten opzichte van hun persoon is zonder twijfel gestegen. Dit wordt vaak in verband gebracht met het afwerken van een opleiding en het hebben van betaald werk.

De evolutie op de expressieve dimensie gaat verder dan die op de instrumentele dimensie. Respondenten genieten tijdens de opleiding, ondanks een slechte groepsdynamiek in enkele gevallen, voldoende emotionele ondersteuning. In de eerste plaats gebeurt dit tijdens het eerste jaar van de opleiding, wanneer de levensverhalen worden verwerkt. Dit resulteert in een persoonlijke groei, respondenten staan sterker in hun schoenen. De levensverhalen zijn ook hun basis om ervaringsdeskundige te worden en blijven dus in de verdere opleiding een rol spelen. Dit alleen is niettemin onvoldoende, extra steun is nodig. Respondenten vinden dit bij hun sociale contacten: enkele medecursisten, soms docenten, eventueel familie- of gezinsleden en vrienden. Na de opleiding ontstaan er nieuwe banden die ook expressieve steun kunnen geven. Door de sterke expressieve ondersteuning is de kans klein dat de respondenten dalen op de sociale ladder.

Het sociale netwerk van de respondenten onderging vaak grondige wijzigingen. Op een paar uitzonderingen na bleek er vaak een kloof te ontstaan ten opzichte van contacten in kansarmoede. Dit vindt zijn oorsprong in de persoonlijke groei en in het negatieve beeld van hulpverleners dat er bestaat bij de sociale contacten in kansarmoede. We kunnen echter niet spreken van een netwerkbreuk. Respondenten blijven zonder uitzondering contacten hebben binnen kansarmoede en willen deze ook niet verliezen. Op de eerste plaats zijn er de cliënten die zij begeleiden. Hierdoor stijgt in zeker opzicht zelfs het aantal contacten met kansarmen, maar deze contacten blijven vrijwel altijd professioneel. Ten tweede zijn er contacten met familie- of gezinsleden en minstens enkele goede vrienden die nog wel in armoede zitten.

De werksfeer is ook een bron van andere nieuwe én andere sociale contacten. Het concept van ervaringsdeskundige is van recente datum wat in het begin wel problemen kon opleveren met de inpassing op hun werkplek. Na verloop van tijd blijkt echter dat alle respondenten banden hebben aangeknoopt met minstens enkele collega’s. Deze banden kunnen sterk genoeg worden en de expressieve steun geven die verloren kan gaan bij de vroegere contacten. Het grote onderscheid in de samenstelling van het sociale netwerk is uiteraard het aantal contacten binnen

de middenklasse. Door de toevoeging van collega's is dit aandeel van vrijwel onbestaand de hoogte ingeschoten. Dit gaat nog verder als er ook banden ontstaan met docenten uit de opleiding, andere ervaringsdeskundigen of als er een nieuwe partner uit de middenklasse gevonden wordt. In dit laatste geval is de groei het grootst.

De respondenten maken zelf ook een evolutie door. Hoewel dit niet voor elke respondent even ver gaat, zijn er toch veranderingen in hun levensstijl. Door de betere financiële situatie zijn er meer mogelijkheden om te consumeren. Respondenten besteden meer geld aan bijvoorbeeld uitstapjes, culturele participatie en het huisraad. Niet enkel geld, er wordt ook meer aandacht besteed aan het uiterlijk, het taalgebruik en eetgewoontes. Respondenten geven vaak ook het opnemen van een structuur en meer verantwoordelijkheid op als een verandering ten opzichte van vroeger.

De respondenten hebben wel moeilijkheden om zich te plaatsen bij ofwel kansarmen of middenklassers. Ze zijn de eerste groep ontgroeid, maar willen dit deel van hun leven niet volledig achterlaten. Met de tweede groep hebben ze nog onvoldoende aansluiting kunnen maken. Respondenten plaatsen zich dan ook tussen beide in. Dit gevoel van nergens echt thuis te horen kan heel vervelend zijn voor sommige, maar andere ervaren dit als een evenwicht.

Twee aspecten vallen op als we de interviews naast elkaar leggen. Ten eerste is elke respondent sociaal mobiel, maar dit is altijd in bepaalde mate. Niet iedereen legt even veel of even sterke contacten met middenklassers. Zeker de veranderingen in de levensstijl fluctueren hard. Bij de ene is de evolutie vrij miniem, bij andere is deze juist sterk. Belangrijk blijkt het al dan niet vinden van een partner uit de middenklasse. Als dit zo is, dan wordt het sociaal mobiliteitsproces versneld. De financiële situatie is beter, de steun van de partner is heel groot, er komen meer contacten binnen de middenklasse en ook de levensstijl verandert harder. Bij dit laatste moeten beide partners vaak wat water bij de wijn doen, een volledige assimilatie komt nooit voor.

Dit aspect maakt het interessant om in verder onderzoek te focussen op de rol van de partner binnen dit proces. Wat is de invloed van een partner in respectievelijk armoede en in de middenklasse? In het geval van een partner uit de middenklasse lijkt de evolutie sterker, maar wat is de invloed van een partner die nog in armoede leeft?

Ten tweede spreken respondenten vaak van een graduele aanpassing, het proces verloopt in kleine stapjes. In het begin is het moeilijk om contacten te leggen op de werkvloer, maar na enige tijd verloopt dit vlot. Opnieuw valt dit aspect het meest op bij de levensstijl. Veranderingen hierin vergen meer tijd en beginnen pas als er banden bestaan binnen de middenklasse. Daarom zou het interessant zijn om in verder onderzoek een longitudinaal perspectief op te nemen zodat deze evolutie beter gevolgd kan worden.

De meeste ruimte voor verbetering van dit onderzoek ligt bij het samenstellen van de onderzoeksgroep. Een replicatie kan best in samenwerking met vzw De Link gebeuren zodat er een grotere en meer representatieve groep kan worden samengesteld. Door een samenwerking kan er een beeld gevormd worden van de hele populatie ervaringsdeskundigen. Tevens zou het gemakkelijker om de respondenten te bereiken met toegang tot contactgegevens.

Een laatste aanbeveling om af te sluiten. Het opwaarderen van de opleiding en het getuigschrift kan het sociale mobiliteitsproces een zet in de rug geven. Deze instrumentele vooruitgang kan positieve effecten hebben op de arbeidsmarkt en financiële situatie. Als op de expressieve dimensie genoeg steun is, kan dit het sociale mobiliteitsproces verder laten reiken.

VII Bibliografie

BRYMAN, A. (2001, 2004), '*Social Research Methodes*', New York: Oxford University Press Inc., 592 p.

COUVREUR, L. (2007), 'Ervaringsdeskundigen in de armoede' in '*Tijdschrift voor welzijnswerk'*, 31: 28, 54-55 p.

DEMEYER, B., REA, A. & DEVLEESHOUWER, P. (2008), '*Evaluatie van het pilootproject 'Ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting bij de federale overheid'*, Leuven: HIVA, 84 p.

DIERCKX, D. (2001), '*Moeder, waarvan leven wij? Over armoede in België*', Leuven: Cera Foundation, 40 p.

DRIESEN, H. & HEYNDRICKX, P. (2005), '*Meervoudig gekwetsten. Contextuele hulpverlening aan maatschappelijk kwetsbare mensen'*, Tielt: Lannoo, 221 p.

DRIESSENS, K. (2003), '*Een zoektocht naar succesvolle hulpverleningsrelaties met (generatie)arme gezinnen*' in: VRANKEN, J., DE BOYSER, K. & DIERCKX, D. (eds.), *Armoede en Sociale Uitsluiting Jaarboek 2003*, Leuven/Amersfoort: Acco, 245-262 p.

LIN, N. (1999), Building a network theory of social capital, in: *Connections*, 22: 1, 28-51 p.

LIN, N. (2008), A Network theory of Social Capital, in: CASTIGLIONE, D.; VAN DETH, J. & WOLLEB, G. (eds.), *The Handbook of Social Capital*, Oxford: Oxford University Press, 600 p.

MARX, K. & ENGELS, F. (1867, 1936), *Capital: a critique of political economy*, New York: Modern Library, 869 p.

RODMAN, H. (1963), The lower class value stretch, in: *Social Forces*, 42: 2, 205-215 p.

SPIESSCHAERT, F. (2005), '*Ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting. Een inleiding tot de methodiek*', Leuven/Voorburg: Acco, 171 p.

THYS, R. & VRANKEN, J. (2001), *'Van kansarme jongeren naar arme netwerken. Relationele micromechanismen van sociale uitsluiting'*, Antwerpen: UFSIA-OASeS, 176 p.

THYS, R.; DE RAEDEMAECKER, W. & VRANKEN, J. (2004), *Bruggen over Woelig Water*, Leuven: Acco, 216 p.

VAN HOOTEGEM, H. (2001), *Katholieke Schoolgids, In dialoog over armoede en onderwijs*, (online), gelezen te 17-03-2009, 10 p.

VAN REGENMORTEL, T. & FRET, L. (1999), 'Van moralisme tot empowerment als ethisch perspectief binnen het welzijnswerk en van armoedebestrijding', in: VRANKEN, J., GELDOF, D. & VAN MENXEL, G. (eds.), *Armoede en Sociale Uitsluiting Jaarboek 1999*, Leuven/Amersfoort: Acco, 291-313 p.

VAN REGENMORTEL, T., DEMEYER, B. & VANDENBEMPT, K. (1999), *'Ervaringsdeskundigen in de armoede: meerwaarde en methodiekontwikkeling*, Leuven: HIVA, 157 p.

VAN REGENMORTEL, T., VANDENBEMPT, K. & DEMEYER, B. (2004), 'Van een dialoog met deskundige armen naar de professie van ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting', in: VRANKEN, J., DE BOYSER, K. & DIERCKX, D. (eds.), *Armoede en Sociale Uitsluiting Jaarboek 2004*, Leuven/Amersfoort: Acco, 391-399 p.

VAN ROBAEYS, B., DIERCKX, D. & VRANKEN, J. (2005), *'(G)een blad voor de mond: spanningsvelden bij de participatie van armoedeverenigingen aan het armoedebeleid'*, Gent: Academia Press, 205 p.

VRANKEN, J. (2001), Unravelling the Social Strands of Poverty: Differentiation, Fragmentation, Inequality, and Exclusion, in: ANDERSEN, H. T. & VAN KEMPEN, R. (eds.), *Governing European Cities*, Alderschot: Ashgate, 71-91 p.

VRANKEN, J. (2004), Changing Forms of Solidarity: Urban Development Programs in Europe, in: KAZEPOV, Y. (ed.), *Cities of Europe. Changing Contexts, Local Arrangements, and the Challenge to Urban Cohesion*. Oxford: Blackwell Publishing, 255-276 p.

VRANKEN, J. & STEENSSENS, K. (1996), *Naar het middelpunt der armoede? Een onderzoek naar de structuren van het dagelijks leven van generatie-armen in een urbane omgeving*, Leuven: Acco, 123 p.

VZW DE LINK (2005), *Opleiding en tewerkstelling van ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting*, *Krachtlijnen*, (online) gelezen te 18-02-2009, 36 p.

WALSCHAP, T. (2001), 'Ervaringsdeskundigen, Opleiden, inschakelen' in *Sociaal*, 22: 6, 6-8 p.

VIII Bijlagen

Topiclijst

1. Introductie en kennismaking
2. Sociale mobiliteit
   - Is de opleiding tot en tewerkstelling als ervaringdeskundige een vorm van vooruitgang in het leven?
   - **Instrumentele dimensie**
   - Verbetering van de maatschappelijke positie
   - Voltooien van opleiding en bemachtiging van getuigschrift
   - Verbetering van werkmogelijkheden
   - Verdienen van meer respect, een hoger sociaal aanzien
   - **Expressieve dimensie**
   - Waardering van het eerste jaar, verwerken van de levensverhalen
   - Verdere emotionele steun binnen de opleiding, medecursisten en begeleiders
   - Emotionele steun buiten de opleiding
   - Van familie, vrienden, werkers in andere verenigingen
   - Afweging belang emotionele steun binnen en buiten de opleiding
3. Mate van aansluiting met een nieuw sociaal netwerk
   - Zijn er **veranderingen binnen het sociale netwerk**, de vriendenkring
   - Ontwikkelen van nieuwe banden

- Met welke mensen ontstaan er nieuwe banden? Middenklasse of kansarm milieu
- Intieme banden die emotionele steun kunnen geven
- Andere banden die verbroken worden?
- Met welke mensen worden de banden verbroken? Middenklasse of kansarm milieu
- Een netwerkbreuk, afstand genomen van vroegere sociale netwerk?
- Momentopnames sociale netwerk voor en na de opleiding
- **Culturele aanpassing**?
- Veranderen van levensstijl
- Nieuwe interesses, hobby's, veranderingen in vrijetijdsbesteding
- Veranderingen van eetgewoontes, taalgebruik, kledij,...
- Nieuwe waardes en normen?
- Cultuurshock?
- **Gevoel van toebehoren**?
- Waar voel je je het beste thuis?
- 'wij' en 'jullie' - gevoel

4. Eigen beoordeling sociale mobiliteit
5. Toevoegingen of vragen van respondent
6. Bedanken

Overzichtstabel respondenten

	Geslacht	Leeftijd	Woonplaats	Opleiding vooraf	Burgerlijke staat	# Kinderen
Respondent 1	Man	51	Antwerpen	Lager Onderwijs	Samenwonend	4 kinderen
Respondent 2	Vrouw	53	Genk	Beroepsonderwijs	Gehuwd	3 kinderen
Respondent 3	Vrouw	44	Leden	Beroepsonderwijs	Gehuwd	4 kinderen
Respondent 4	Vrouw	38	Beverlo	Buitengewoon Lager Onderwijs	Alleenstaand	3 kinderen
Respondent 5	Man	51	Menen	Lager Onderwijs	Alleenstaand	4 kinderen
Respondent 6	Vrouw	43	Dilsen	/	Samenwonend	3 kinderen
Respondent 7	Vrouw	47	Antwerpen	Lager Onderwijs	Alleenstaand	Geen kinderen
Respondent 8	Vrouw	49	Antwerpen	Lager Onderwijs	Gehuwd	5 kinderen
Respondent 9	Vrouw	43	Bilzen	Lager Onderwijs	Samenwonend	Geen kinderen